# Het gelukzalige zoeken naar helderheid. Over *Smeltwater en middagzon* van Stefan Hertmans

*Femke Brockhus*

‘Ik kan alleen maar in fragmenten schrijven; het grote verhaal is aan mij niet besteed, ik heb er het karakter niet voor’, schrijft Stefan Hertmans ergens tussen 1990-1993, te lezen in het pas gepubliceerde *Smeltwater en middagzon. Journalen 1990-2000*. Hertmans besluit: het kleine formaat, dat is mijn maat. De uitgebrachte journalen zijn precies dat, kleine fragmenten, stukken zo kort als één enkele zin – een gedachte, een citaat – worden afgewisseld met stukken van een paar bladzijden, persoonlijk of abstracter van aard, over taal, muziek, filosofie (Hegel, Nietzsche), politiek, herinneringen en een grondig onderzoek naar zijn eigen schrijven, waarin de gelauwerde auteur (winnaar van onder meer de AKO-literatuurprijs en de Constantijn Huygens-prijs) een intrigerende inkijk geeft in zijn leven en zijn hoofd. Het resultaat is een haperende maar krachtige weerslag van een zoekende auteur die betwijfelde of hij deze tekst wel moest laten bestaan: ‘Maar in het journaal speel je in feite toneel: dat van de authentieke persoonlijkheid, het ultieme gezicht wanneer maskers zijn afgevallen – volgens Nietzsche is dat pas het échte masker.’ Even later schrijft hij zelfs: ‘Waardeloos geschrijf, […] dat ik dit hier heb opgeschreven, dát is de hele nederlaag.’ Hertmans overweegt meerdere malen alles weg te gooien. Goddank is dat niet gebeurd.

De tekst voelt intiem, kwetsbaar, zoals wanneer Hertmans terugblikt op de droom om in de late jaren zeventig zich samen met C. op het platteland te vestigen (‘de hele droom van het landleven in de polders in verwarring en ontgoocheling was beëindigd’) en hun dochter te zien opgroeien. Zo zal het niet lopen. De relatie strandt en in plaats van dat gezinsleven, ziet zijn leven er als volgt uit: ‘Ik hokte een tijdlang op een etage in de Rodelijvekensstraat, recht tegenover het schooltje waar ik lesgaf.

Aanvallen van paniek, spijt, opluchting, opwinding, wilde nachten, dansen tot de ochtend, katers, euforie om niets, wanhoop, alles door elkaar.' Even later lezen we hoe hij een buitenstaander is geworden van dat gedroomde gezinsleven, maar toch 's avonds laat zijn ex belt en naar zijn dochtertje informeert: ''s Nachts belde ik C. Ik vroeg hoe het kind lag; of het meisje op haar buik sliep, en of dat wel goed was.'

Er is onzekerheid (met wie en waar te leven?), een scherpe richting (schrijven!) én een naarstig zoeken (waarom schrijven en hoe dan?). Hertmans toont zich zo nu en dan als een man die wordt neergedrukt door de wereld, die verlamd wordt door angsten van binnenuit én van buitenaf: 'Op televisie 's avonds beelden vol gruwel, woestijnzand, lijken en loeiende sirenes, catastrofes die me nog radelozer maken. Sommige avonden durf ik niet eens de trappen op in dit grote, lege huis.' Hij zoekt grip zoekt bij kleine, sprekende details, zoals het voortdurend bij zich dragen van kleine keien in zijn zakken, 'fetisjen die me een gevoel van veiligheid moesten geven.'

De angst van binnenuit moet keer op keer worden bezworen: hoezeer Hertmans zijn schrijverschap ook stevig en zelfbewust bestendigt, met dezelfde kracht lijkt hij het ook weer te kunnen neersabelen met twijfels en faalangst. De taal toont zichzelf soms zó krachtig, dat het buiten hemzelf om beweegt.

> Moeilijk om erachter te komen waar mijn onbestemde angsten mee te maken hebben. Ik ben bang voor de manier waarop tijdens het schrijven sommige symbolen te dicht bij elkaar komen. Wanneer ze gaan klitten, ontstaat een verband waarop ik weinig greep heb: het verband tussen mijn faalangst en de kracht van een beeldspraak. Ik moet opnieuw leren die angst om te buigen tot een eigen stijl.

Wat opvalt aan deze journalen is de honger die er voortdurend uit spreekt, over zijn 'rücksichtslos egoïstisch lezen' en het ultieme geluksgevoel dat schrijven hem op de beste momenten geeft, namelijk: 'dat ik volledig was'. Dan zijn er nog de prachtige reflecties op taal, hoe het functioneert, hoe het in verhouding staat tot wat we ervaren, hoe het een waarheid blootlegt én zo frustrerend kan tekortschieten: 'Taal vliegt hoog als een satelliet over onze werkelijke gevoelservaringen heen.'

De formuleringen zijn allerminst vluchtig of losjes neergepend, zoals dat redelijkerwijs wel had gemogen in een dagboek. Op elke bladzijde vind je zinnen die zo scherp geslepen zijn dat je ze wil onderstrepen en onthouden. Het is bijzonder

intrigerend om Hertmans' onderzoek naar zijn eigen schrijfdrang door de jaren heen te volgen en zijn beschouwingen op het schrijverschap zelf. Zo constateert hij over zijn eigen schrijfoorsprong: 'Het verlies van de onschuld is de oorsprong van het schrijven. Vanuit dat hiaat komen de woorden, vanuit dat ontbreken schrijf ik.' In algemenere zin stelt hij, prachtig en pijnlijk raak: 'Want elke schrijver begint omdat hij verlangt naar samenhang, en wat hij vindt is zijn eigen versplintering.'

Waarom zou je schrijven? Waarom schrijft Hertmans? Er is een hoop onrust en schaamte te overwinnen voor de schrijver, die zichzelf als het ware opsplitst aan de hand van zijn pen: er is de voortjakkerende schrijver die zichzelf telkens opnieuw wil uitvinden, beter wil worden én dan is er de persoon die de schrijver is, vol zelfkritiek en twijfel, bovendien zonder enige verlossing: 'Geen enkele troost van erkenning kan op tegen de schaamte die je jezelf berokkent door wat je al die jaren in het verborgene hebt zitten schrijven: je bent voor altijd gespleten in iemand die beter wil zijn dan hij is, en iemand die moet aanvaarden dat hij maar is wie hij is.'

Het schrijven, kortom, is een vloek en een zegen. Het is lang niet altijd makkelijk, maar het moet: 'Denken komt in golven in me op, als een soort drift, honger of begeerte. Soms is het een kwestie van enkele minuten – een soort bloedaandrang van gedachten. Dat is goed te zien aan wat ik schrijf. Het dringt zich fysiek aan me op, vaak na dagen van frustratie, in een oase van enkele uren. Dan trekt het weer weg als water in de grond.' Bovendien, constateert Hertmans, begint zijn hele schrijverschap eigenlijk telkens opnieuw, het is onbekende grond, grillig en willekeurig, dat altijd weer opnieuw gewonnen moet worden: 'Er bestaat geen vaste strategie, alles moet elke dag opnieuw uitgevonden worden, opgegeven worden, teruggevonden worden alsof het een mens zonder geheugen was […], schrijven is je overgeven aan de energie van het moment).'

Het geluk zit hem in het zoeken naar helderheid, juist 'in periodes van chaos of geestelijke druk'. Hij beschrijft: 'Helder schrijven – dat kan ook in complexe gedachten of zinnen die moeilijk zijn; het gaat om het beeld van de gedachte, dat opdoemt nadat het geschrevene/gelezene bezonken is. Want elke geestelijke inspanning bezit een punt waar het ingewikkelde helder wordt over zichzelf.' In die zoektocht naar helderheid *zelf* blijkt die zingeving te zitten, besluit Hertmans op een zeker moment; hoewel het zoeken altijd naar een uitkomst toewerkt – hetgeen gevonden moet worden – ligt het ware geluk van de schrijver (of in elk geval van Hertmans) in het tasten: 'Misschien verlang ik alleen maar dat men mij ongestoord

laat duiken en tasten, misschien wil ik gewoon een zingeving vinden in het afschermen van mijn verlangen bij het schrijven. En dat verlangen gaat uit naar een denken dat genoeg zou hebben aan zichzelf.' *Smeltwater en middagzon* is op deze manier te lezen als een ode aan het zoeken, een verslag dat zich niet direct in één ruk door laat lezen maar wel in haperende sessies, rustig aan, fragment na fragment, en bewijst zo dat de sporen van die zoektocht het bewaren waard zijn.

**Bibliografie**

Stefan Hertmans, *Smeltwater en middagzon*. De Bezige Bij, Amsterdam, 2026.